

Рибина Аліна, ст. магістратури історико-філологічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Груба Т. Л. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ДІЄСЛІВ СТАВЛЕННЯ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Анотація. У статті досліджено лексико-семантичні групи дієслів ставлення у творчості Ліни Костенко. Визначено, що до складу лексико-семантичної групи дієслів позитивного ставлення входить підгрупа дієслів вияву поваги до адресанта та підгрупа дієслів опозиційного ставлення. Охарактеризовано структуру лексико-семантичної групи дієслів негативного ставлення, які формують підгрупи дієслів нещирої, корисливої поведінки. Встановлено, що лексико-семантичним групам дієслів ставлення притаманні різні емоційні, стилістичні відтінки, які є характерною рисою ідіостилію Ліни Костенко.

Ключові слова: лексико-семантичні групи, дієслова ставлення, семасіологічний, психологічний аспекти, семантична граматики.

Аннотация. В статье проанализированы лексико-семантические группы глаголов отношения в творчестве Лины Костенко. Определено, что в состав лексико-семантической группы глаголов положительного отношения входит подгруппа глаголов проявления уважения к адресанту и подгруппа глаголов оппозиционного отношения. Охарактеризована структура лексико-семантической группы глаголов негативного отношения, которые формируют подгруппы глаголов неискреннего, корыстного поведения. Установлено, что лексико-семантическим группам глаголов отношения присущи различные эмоциональные, стилистические оттенки, которые являются характерной чертой идиостиля Лины Костенко.

Ключевые слова: лексико-семантические группы, глаголы отношения, семасиологический, психологический аспекты, семантическая грамматика.

Annotation. The article analyses the lexical-semantic groups of attitude verbs in the works of Lina Kostenko. It was established that the lexical-semantic groups of positive attitude verbs include verb subgroup of respect expression for the addressee and subgroup of oppositional attitude verbs. The structure of lexical-semantic group of negative attitude verbs is formed by subgroups false, selfish behaviour. The lexical-semantic groups of attitude verbs are characterised by various emotional, stylistic meanings that is the feature of individual style of Lina Kostenko.

Keywords: *lexical-semantic groups, verbs of attitude, semasiological, psychological aspects, semantic grammar.*

Сучасна лінгвістика проводить дослідження, центром яких є людина. Це зумовлює активну інтеграцію мовознавства до інших дисциплін гуманітарного профілю. Популярними сьогодні є психологічні, соціолінгвістичні дослідження, прагматичний та когнітивний аспекти мовознавства тощо.

Ці дослідження ґрунтуються на сучасному підході до вивчення мови, який полягає в орієнтації на семасіологічний та психолінгвістичний аспекти.

Сучасний розвиток теорії граматики на нових засадах засвідчують праці О. М. Пешковського, В. В. Виноградова, Ф. І. Мещанінова, О. В. Бондарка та інших вчених ХХ століття. Функціонально-семантичні дослідження дієслів різних лексико-семантичних груп в українському мовознавстві представлені працями В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенко, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, О. І. Леути, І. І. Овчиннікової, Т. Є. Масицької, Н. А. Баракатової, Н. М. Мединської, Г. О. Пірус та ін.

Визначальна роль в окресленні значеннєвих меж і встановленні дієслівного масиву семантики ставлення в українському мовознавстві належить лінгвістичним студіям В. М. Русанівського. Поділ дієслівної лексики української мови на функціонально-семантичні групи, здійснений ним, зокрема виділення дієслівної семантики ставлення до об'єкта, є вагомим внеском у вивчення українського дієслова [2, с. 324]. Проте досі дієслова лексико-семантичної групи ставлення не стали об'єктом спеціального монографічного дослідження українських мовознавців.

Актуальність нашого дослідження обумовлена необхідністю нового осмислення лексичних одиниць – не тільки як номінативних знаків, а й знаків, які акумулюють соціально-історичну, конкретно-емоційну і функціонально-семантичну інформацію. Вона зумовлюється потребою більш глибокого осмислення закономірностей функціонування: розвитку мови, що ґрунтується на дослідженні часткових лексико-семантичних мікросистем з метою створення цілісної картини системної організації кожної окремої мови [1, с. 34]. Особливого значення на сучасному етапі набуває проблема презентації лексичної і граматичної семантики різних частин мови у комунікативних побудовах.

Метою нашої статті є дослідження лексико-семантичних груп дієслів ставлення та з'ясування їхніх функціональних особливостей у творчості Ліни Костенко.

Наше дослідження ґрунтується на творчому доробку Ліни Костенко. У процесі дослідження творчості Л. Костенко було визначено дві основні лексико-семантичні групи (ЛСГ), а саме ЛСГ позитивного та негативного ставлення до об'єкта й суб'єкта.

До складу ЛСГ дієслів позитивного ставлення входять дієслова: *молюсь, любив, закохуюсь, милуюся, залюбувався, лікував*. Наприклад: *Унав романс, як він любив її* [3, с. 322]; *Я закохуюсь в тебе щодня* [3, с. 312]; *Люблю тебе, милуюся тобою* [3, с. 123]; *Він лікував годиннички куповані* [3, с. 20]; *Король залюбувався* [3, с. 35].

У формуванні аналізованої групи певну роль відіграє загальність поняття позитивного ставлення. Воно може мати різні емоційні, стилістичні відтінки і реалізуватися у багатьох дієсловах. ЛСГ позитивного ставлення має також додатковий відтінок значення, тобто ставлення до адресата як до божества. Це початкова стадія канонізації окремої особи, яка підтверджується дієсловами, що входять до складу ядра зазначеної ЛСГ: *люблю, закохуюсь, молюсь, лікував, плакав*. Наприклад: *Як хочеш знати, – так я їм продався, але в душі на тебе я молюсь!* [3, с. 67]; *Той клавесин і плакав, плакав чужу печаль* [3, с. 46].

Периферію ЛСГ дієслів позитивного ставлення формує підгрупа дієслів *внутрішнього стану*, яка репрезентована дієсловами: *добрела, пожаліть, тужитиму, втомився, опустив, страждала*. Наприклад, *Душа до краю добрела* [3, с. 282]; *Ти можеш навіть пожаліть мене* [3, с. 147]; *Я дуже тяжко Вами відболіла* [3, с. 273]; *Ніхто і не побачить, як тужитиму* [3, с. 35]; *Ти, може, від мене втомився* [3, с. 316]; *Зронило серце буриштинову краплю* [3, с. 345]; *Біднесенький мій ліс, він зовсім задубів* [3, с. 345]; *Біднесенький намучився зі мною* [3, с. 345]; *Біднесенький мій лісі – він крила опустив* [3, с. 345]; *За те страждання, що вона страждала, за батька, що розп'ятий у Варшаві* [3, с. 81]; *Як сахається розум* [3, с. 273]; *Плачуть моляться білі троянди* [3, с. 10]; *Я скучила за дивним зойком слова* [3, с. 17].

Дієслова, що є складовими зазначеної підгрупи мають сильне емоційне навантаження, вказуючи на глибину почуттів та душевні перипетії ліричного героя.

В структуру ЛСГ дієслів позитивного ставлення *входить підгрупа дієслів вияву поваги до адресанта*. Вони є виразниками пошани, даниною етикету, який визначає культурну свідомість кожної людини, формуючи світоглядну позицію та життєві орієнтири: *поважав, поклонитись, згадував, вклонився*. Наприклад, *Він поважав художників – майстрів* [3, с. 6]; *Про скіфів добре згадував Есхіл* [3, с. 430]; *Кожен, хто вклонився твоїй могилі, той пам'ятник собі* [3, с. 12]; *Всі так і ждуть, щоб він їх возвеличив* [3, с. 205]; *Вона ж його ні словом не вкорила* [3, с. 16].

Периферію підгрупи вияву пошани до адресанта складають дієслова, що належать до підгрупи дієслів *заклику до дії або ж гасла*: *не промінійте, не знецінюйте, не допусти, одридали, не розмінйай, не жалійте, не ошукай, не приспи, не осквернили*. Наприклад, *Не промінійте неповторне на сто ерзаців у собі* [3, с. 66]; *не знецінюйте коштовне* [3, с. 66]; *Не*

ошукай і крил не обітни [3, с. 315]; *не приспи, для чого я живу* [3, с. 66]; *Котрі нічим не осквернили душу* [3, с. 35]; *І одридали в небі журавлі мені людину найдорожчу* [3, с. 78].

Дієслова-гасла використано для формування загальнолюдських цінностей, що є вічними і незмінними впродовж тисячоліть. За Ліною Костенко ці слова допомагають людині визначити свої орієнтири вірності, гуманності у світі безчестя, марнотратності та егоїзму. Поетеса серед великої кількості дієслів обирає найяскравіші, найточніші слова. Дієслова, що входять до складу ядра та периферії належать до збірки «Сад нетанучих скульптур», яка характеризується органічним синтезом лірики, ніжності з силою духу та чіткою громадською позицією.

Підгрупу дієслів опозиційного ставлення ми зараховуємо до структури ЛСГ *дієслів позитивного ставлення*, на підставі елементів, що об'єднують ці дві групи: опозиція передбачає опір певним явищам та процесам, в той самий час виявляючи інтерес, схвалення, подекуди симпатію до певних процесів, об'єктів тощо. Опозиція у нашому дослідженні – це напівприховане позитивне ставлення.

Ядро підгрупи *дієслів опозиційного ставлення* формують дієслова: *боровся, троци, бореться, шпурляв, не обридає, не втомлюється, прикрилася, недочувала*. Наприклад, *Чи, може, він з напасником боровся?* [3, с. 97]; *Криши, ламай, троци стереотипи* [3, с. 10]; *Як доктор Фауст бореться зі злом?* [3, с. 76]; *А як вони вже дуже насідали, то він на них і дошками шпурляв* [3, с. 36]; *вже новітні канібали і втрат людських не обридає* [3, с. 82]; *Єдиний, хто не втомлюється, – час* [3, с. 33]; *Чи ти ото прикрилася, щоб совість не пручалася?* [3,с.30]; *А я чуток недочувала* [3, с. 126].

Підгрупу *дієслів байдужого, нейтрального ставлення* складають дієслова: *завбачливо оглух, не відповів, не сприяла, одвернувся, не стирає, не зросила, розтринькав, жонглює*. Наприклад, *До сліз жони завбачливо оглух* [3, с. 210]; *Хлопчина не відповів їй взаємністю* [3, с. 49]; *Йому ще жодна муза не сприяла* [3, с. 380]; *Жонглює будень святістю і свистом* [3, с. 5]; *І одвернувся: все було погано* [3, с. 257]; *Вже дехто з нього пилу не стирає* [3, с. 36]; *Підсудна слізьми очі не зросила* [3,с.78]; *А ти її розтринькав не на те* [3, с. 23].

Підгрупа дієслів байдужого, нейтрального ставлення є передумовою аналізу ЛСГ дієслів найвищого вияву негативного ставлення. Адже людина кидає напризволяще інших, залишаючись байдужою до них, втрат, розчарувань, радощів. Таким чином ліричний герой шукає внутрішню рівновагу, душевний спокій.

Окремі дієслова є яскравими виразниками нейтрального ставлення – *не зросила, завбачливо оглух, розтринькав, не сприяла*. Наприклад, *Підсудна*

сльзьми очі не зросила [3, с. 78]; До сліз жони завбачливо оглух [3, с. 210]; А ти її розтринькав не на те [3, с. 23]; Йому ще жодна муза не сприяла [3, с. 380].

Периферію досліджуваної підгрупи формує підгрупа дієслів руху, до складу якої входять дієслова: *тікають, не стихає, мчимося, сплигло, бредуть, пройдемо, пролетіли*. Наприклад, *Ластівки тікають з Європи [3, с. 54]; час летить, не стихає галопу [3, с. 33]; Мчимося по космічній трасі [3, с. 47]; Сплигло життя, як листя за водою [3, с. 77]; А люди бредуть і бредуть, як незрячі [3, с. 23]; А ми нічого, – пройдемо, як тіні [3, с. 33]; Ми пролетіли, власне пропливли [3, с. 88].*

Дієслова на позначення руху входять до периферії, оскільки рухаючись ми не помічаємо деяких речей, людей, явищ, тим самим не викликаючи жодного інтересу. Серед перерахованих дієслів існує градація, яка ускладнюється з кожним рівнем: *не стихає – пройдемо – бредуть – пролетіли – летить – мчимося – тікають*. Апогеєм цього процесу є дієслово – *тікають, Ластівки тікають з Європи [3, с. 54]* як кінцевий результат зневіри, що породжує байдужість і зрештою існує єдиний вихід – втеча.

Ядро ЛСГ дієслів негативного ставлення формують дієслова: *ненавиджу, зневажав, зрадив, судила, насідали, нагримать, зморили, душили, з'їдять, топчуть, прогнала, принизили, незлюбили, терзати, за мотлошити, цькувала, сичалось*. Наприклад, *Вона його посміла проклинати [3, с. 46]; А я тебе ненавиджу [3, с. 72]; Він сам, як ніхто, зневажав себе може, за це [3, с. 56]; Вона його судила і цькувала [3, с. 93]; А як вони вже дуже насідали, то він на них і дошками шпурляв [3, с. 33]; На неї можна і нагримать [3, с. 182]; Чи, може він, ненавидить мене? [3, с. 106]; І хто з вас кого зрадив? [3, с. 68].*

Підгрупа дієслів наслідку як негативного ставлення об'єднує дієслова: *заборонив, змарнував, загинув, струїла, убила, прирік, осквернив, рвонулась, збагнувала, розбився*. Наприклад, *Сам кардинал цю гру заборонив [3, с. 200]; Але чому я долю змарнував? [3, с. 46]; Поліг, загинув молодим [3, с. 89]; Струїла хлопця [3, с. 226]; Тоді його із ревнощів убила [3, с. 207]; То чудна теорема, на яку ти мене прирік [3, с. 38]; Ти ж клеветою осквернив уста [3, с. 206]; Душа рвонулась – застряла в ґратах [3, с. 108]; О, Боже мій, на кого ж ти збагнувала свою молодість? [3, с. 73]; Не боляче йому, бо він розбився на камінні друзки [3, с. 245].*

Отже, Ліна Костенко, будучи активним громадським діячем, намагалася у своїй творчості викривати негативні риси суспільства.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що Ліна Костенко використовувала свою творчість для боротьби з негативними рисами у вітчизняному суспільстві. У ході дослідження творчого доробку Ліни Костенко виділено та проаналізовано дієслова ставлення, яку формують дієслова із семантикою власне ставлення до об'єкта, що виявляється у поведінці, мовленні тощо, а також лексеми зі

значенням встановлення відповідного ставлення між суб'єктом та об'єктом. До складу ЛСГ дієслів позитивного ставлення входить підгрупа дієслів вияву поваги до адресанта та підгрупа дієслів опозиційного ставлення. Структуру ЛСГ дієслів негативного ставлення формують підгрупи дієслів нещирого, корисливого ставлення. Підгрупа дієслів байдужого, нейтрального ставлення є проміжною між двома основними ЛСГ дієслів позитивного та негативного ставлення. Використання таких дієслів створює картину емоційного та психологічного стану ліричного героя. Результати дослідження засвідчують широкий спектр функціонування дієслів ставлення, що формують значний масив лексики творчого доробку Ліни Костенко.

Подальшого практичного вивчення потребують критерії розмежування різних типів зв'язків ЛСГ, у взаємодії яких виявляється своєрідність парадигматичних відношень та функції. Виділені за визначальними ознаками групування являють собою системні утворення, характерні для будь-якої системи з її зв'язками та відношеннями.

1. Аргунова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Аргунова. – М., 1988. – 383 с. 2. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1971. – 315 с. 3. Костенко Л. Вибране [Текст] / Л. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.